

УДК 94(477.82)”1929–1939”

Микола КУЧЕРЕПА,
кандидат історичних наук, професор, професор кафедри історії України та археології
Волинського національного університету (ВНУ) імені Лесі Українки

Діяльність організації українських націоналістів у Волинському воєводстві (1929–1939 рр.)

На основі вітчизняних і зарубіжних джерел проаналізовано діяльність Організації українських націоналістів на Волині протягом 1929–1939 рр. Вказано, що організація перетворилася на досить потужну політичну силу українського національно-визвольного руху.

Ключові слова: арешти, Волинь, державна поліція, націоналістичне підпілля, ОУН, пацифікації, саботажні акції, форми і методи боротьби.

Mykola Kuchepa. Activities of the Organization of Ukrainian Nationalists in Volyn Voivodeship (1929–1939).

On the basis of domestic and foreign sources, the article analyzes the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists in Volyn during 1929–1939. It is indicated that the organization has become a fairly powerful political force of the Ukrainian national liberation movement.

Keywords: arrests, Volyn, state police, nationalist underground, OUN, pacification, sabotage actions, forms and methods of struggle.

На процесі політичного розвитку міжвоєнної Волині відчутно позначилася діяльність Організації українських націоналістів, формування якої у краї відбулося наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.

28 січня – 3 лютого 1929 р. у Відні відбувся Перший конгрес (Великий збір) ОУН. В його роботі взяли участь 30 делегатів та гостей, які представляли Легію українських націоналістів (ЛУН), Українську військову організацію (УВО), Групу української національної молоді (ГУНМ) і Союз української націоналістичної молоді (СУНМ).

ОУН не була партією парламентського типу. Вона виникла як політичний рух із власною ідеологією, яку ще потрібно було розвивати. Окрім того, на відміну від політичних партій «класичного зразка», це була строго законспірована організація військового типу [10, с. 14].

Головним своїм завданням ОУН визначила боротьбу за об'єднання всіх сил нації для політичного визволення і побудови незалежної соборної української держави на принципах інтегрального націоналізму. ОУН передбачала, що на час української революції її влада буде зосереджена в руках сильної особистості – диктатора. Після завоювання незалежності, згідно з концепцією ОУН, влада повинна перейти до законодавчого органу, сформованого із різних верств суспільства і країв. Цей орган мав обрати главу держави.

Економічна програма ОУН визнавала трудову приватну власність на землю, регульовану державою ринкову економіку і розвиток різних форм кооперацій. У своїй концепції побудови української

держави, формування її державного устрою націоналісти особливу увагу приділяли блоку соціально-економічних питань. У центрі його, звичайно ж, стояла земельна проблема, чи не найгостріша на той період на західноукраїнських землях. У друкованих виданнях організації йшлося про те, що ОУН буде домагатися запровадження такого земельного устрою на Україні, за якого вся земля належатиме селянам [23, с. 37]. Господарство країни мало будуватися на основі «співпраці держави, кооперації та приватного капіталу» [21, с. 132].

В аналітичному дослідженні «Monografia OUN na Wołyniu», підготовленому суспільно-політичним відділом Волинського воєводського управління у травні 1935 р., стверджувалося, що біля джерел формування націоналістичного підпілля на Волині стояла українська молодь, а конкретніше – вчорашні пластуни. Це твердження ґрунтувалося на тому, що у низці повітів колишні пластуни стояли біля витоків формування організаційної мережі націоналістичного підпілля. Зокрема, у Рівненському повіті одним із організаторів націоналістичного руху був С. Семенюк, який у січні 1929 р. розпочав організацію осередків націоналістичного підпілля, основу яких склали колишні члени «Пласту» [50, s. 103]. Аналогічно процес формування організаційної мережі націоналістичного підпілля відбувався і в інших повітах Волині. Саме з діяльністю вчорашніх пластунів польські силові структури пов'язували зародження та початок діяльності націоналістичного підпілля у Володимирському повіті [50, s. 145].

У той період на Волині широкого розмаху набрала пропаганда націоналістичних ідей, однією з форм якої було надсилення закордонних пресових видань націоналістів на адреси українських культурно-освітніх організацій. Наприклад, у Горохівському повіті в липні 1928 р. поліція виявила факт надходження з-за кордону на адресу місцевої «Просвіти» друкованого органу Української військової організації «Сурма» [50, с. 27].

Основним джерелом поповнення націоналістичного підпілля була українська молодь, насамперед студентство, зусиллями якого організовано ланки ОУН. Так, у 1930 р. осередок ОУН у Ковелі організував студент Варшавського університету Юрій Косач (племінник Лесі Українки) [12, с. 33], якого дещо пізніше разом з іншими сімома членами організації було ув'язнено [25, с. 8].

Період формування і зміцнення позицій націоналістичного підпілля на Волині припав на початок 1930-х рр. Про це наочно свідчить і динаміка виступів ОУН у краї. Коли в 1931 р. поліцією було зареєстровано дві акції ОУН, у 1932 р. – 16, то в 1933 – більше 100 виступів [12, с. 34]. Здебільшого це були походи на козацькі могили під Берестечком, вивішування транспарантів і національних українських прапорів, поширення антипольських листівок, знищення польських державних символів (гербів) тощо [12, с. 34].

У Луцькому повіті одним з організаторів ОУН був Іван Скоп'юк – член ОУН з 1930 р., який у 1928–1929 рр. керував місцевим «Пластом», а в 1931–1932-му служив у польському війську [11, с. 302]. Повернувшись зі строкової служби, він став одним із провідних діячів націоналістичного підпілля у повіті. І. Скоп'юк залучав до ОУН молодь, з якої формувалися ланки «Юнацтва», в яких юнаки проходили військовий вишкіл та вивчали тактику партизанської боротьби. Наприкінці 1932 р. І. Скоп'юк, уже як провідник ОУН Луцького повіту, здійснював керівництво роботою українських націоналістів [11, с. 302–303]. А враховуючи ту обставину, що націоналістична ідеологія на західноукраїнських землях знайшла сприятливий ґрунт серед радикально настроєної української молоді, яку вабила романтика підпільної боротьби, то молодіжні структури ОУН «Дорост» та «Юнацтво» стали справжньою школою підпілля для молодих українців [20, с. 14].

На Волині однією з форм практичної роботи націоналістичного підпілля були походи на «Козацькі могили», де поширювалися летючки ОУН. Наприклад, такий факт зафіксовано 30 червня 1932 р. під час відзначення чергової дати битви під Берестечком, на якому було близько 5000 осіб. Під час Служби Божої невідомий, який перебував на балконі церкви, кинув у натовп близько 30 листівок ОУН, згорнутих у рулон. Вони, не розсипавшись, впали на стіл, на якому продавалися свічки і таким чином потрапили до рук

поліції. Всі листівки було виготовлено на друкарській машинці. Невідомий автор, возвеличуючи подвиги козаків, закликав українців здобути «Самостійну, Соборну і могутню Українську Державу» [2, с. 73].

У 1931–1934 рр. націоналістичне підпілля у Галичині здійснило ряд актів індивідуального терору, що викликали широкий резонанс. 29 серпня 1931 р. у Трускавці бойовики ОУН Василь Білас і Дмитро Данилишин вбили польського політика, публіциста, одного з діячів прометеїзму Тадеуша Голука [10, с. 14]. Польська влада 23 грудня 1932 р. нападників стратила [7, с. 1].

На Волині члени націоналістичного підпілля розповсюджували листівки, присвячені пам'яті страчених польською владою націоналістів. Наприклад, у розклеєних 16 квітня 1933 р. в селах Облапи та Гішин Ковельського повіту листівках розповідалося про напад на пошту у Городку-Ягеллонському та возвеличувалися В. Білас і Д. Данилишин. У Луцькому повіті І. Скоп'юк віддав наказ організувати впродовж січня–лютого 1933 р. скорботні заходи, присвячені вшануванню страчених націоналістів. Одночасно серед членів організації продавалися значки на «Бойовий фонд ОУН» [2, с. 77].

Готуючись до збройної боротьби, націоналісти значну увагу приділяли фізичній та військовій підготовці своїх членів. З цією метою військові референти створювали різноманітні спортивні гуртки, що функціонували при осередках організації, а також навчали своїх членів прийомів джиу-джитсу, орієнтування на місцевості, радіотехнічної та військової справ [12, с. 35]. Націоналісти також збирали розвідувальну інформацію. За даними польської контррозвідки, близько 630 українців у 1929–1935 рр. збирали розвідувальні відомості [4, с. 110].

Окреме місце в діяльності ОУН займали виступи проти комуністичного підпілля та політики, яка проводилася радянською владою на території УСРР. В одній з летючок, які розповсюджувалися на Волині у 1932 р., писалося: «Над Дніпром розсілись Червоні відвічні гнобителі України... Сотками і тисячами розстрілюють більшовицькі агенти свідомих українців. Розстрілами і тортурами намагаються задушити всі прояви національної і революційної свідомості. Українських селян і робітників оставляють без куска хліба на ласку своїх посіпак... ОУН. 1 квітня 1932» [35, арк. 252].

Націоналістичне підпілля різко негативно відреагувало на політику голодомору 1932–1933 рр. Ще взимку 1932–1933 рр. організація оприлюднила за кордоном факти голодомору; у своїх заявах ОУН акцентувала насамперед увагу на веденні силових методів боротьби з організаторами цієї нелюдської акції [6, с. 71–72]. Восени 1933 р. націоналістичне підпілля здійснило один з найрезонансніших актів терору – М. Лемик застрелив працівника радянського

консульства у Львові О. Майлова [16, с. 1]. За визначенням П. Мірчука, цей постріл «...був голосний на весь світ стріл в обороні мільйонів українців, винищуваних Москвою методами пляново зорганізованого голоду, та удар по авторитеті большевицької Москви» [18, с. 34].

На Волині, за даними команди державної поліції, члени ОУН брали участь у діяльності Комітетів рятунку України, проводячи збір коштів у їх фонд та організовували протестаційні акції [46, арк. 13].

Активну участь ОУН брала в заходах, спрямованих на захист української школи від полонізації. Широкомасштабні акції протесту, організовані ОУН, припали на другу половину 1933 р. Їх націоналістичне підпілля розпочало 20 серпня виступами в тих повітах, де діяли ланки ОУН [38, арк. 29]. Про масштабність запланованих та проведених заходів свідчить той факт, що в Луцькому повіті за наказом І. Скоп'юка розповсюджено близько 2000 відозв, які він отримав зі Львова 24 вересня 1933 р. і роздав членам організації для поширення серед українського населення повіту [50, s. 89]. А під час арешту Я. Бусла у вересні 1933 р. поліція вилучила понад 8 тисяч летючок та брошур, виданих націоналістичним підпіллям у зв'язку зі шкільною акцією [50, s. 137]. Восени 1933 р. в багатьох населених пунктах Волині розповсюджено відозви ОУН «Українські батьки й матері» [43, арк. 276], «Молоді друзі українські школярі» [43, арк. 280], «Український народ» [43, арк. 281] та інші видання ОУН.

«Шкільну акцію» націоналістичне підпілля використало як зручну нагоду для популяризації своїх ідей серед українського населення. В одному з рапортів волинського воєводи про цей бік діяльності націоналістів зазначалося: волинська державна адміністрація володіла інформацією про те, що ОУН і КПЗУ під час проведення шкільного плебісциту використовували його у власних цілях і намагалися надати йому характеру політичної війни [43, арк. 283].

Рішучі дії оунівців не були марними, в окремих населених пунктах Волині їм вдалося добитися переходу школи на українську мову навчання, як це було у селі Жидичин Луцького повіту [13, с. 72]. У бюлетені Крайової екзекутиви ОУН на ЗУЗ із цього приводу наголошувалося: «В селі Жидичин на Волині діти виступили активно проти польської школи. Зажадали української мови навчання, українських пісень. Відмовилися говорити по-польськи, рвали польські книжки, орли та портрети. До школи прийшла поліція, робила доходження, страшила тюрмою... діти не подалися. Наслідком їх рішучої постави науку від того часу ведуть виключно на українській мові» [37, арк. 11].

Хоча націоналістам не вдалося досягти поставленої мети – добитися переходу шкіл на українську мову навчання (за винятком одиничних випадків), ця акція справила величезний ефект на тогочасне українське суспільство і ще більше

зміцнила позиції ОУН в українському національно-визвольному русі.

Влітку–восени 1933 р. організація зазнала відчутних втрат, поліція заарештувала частину оунівського керівництва на Волині: 16 листопада заарештовано І. Скоп'юка – керівника Луцької повітової екзекутиви ОУН [39, арк. 19], якого 20 серпня 1934 р. згідно з вироком Станіславського окружного суду разом з двома іншими членами організації було ув'язнено [50, s. 95].

У середині 1930-х рр., незважаючи на репресивні заходи з боку польських каральних органів, позиції українських націоналістів на Волині посилювалися, а чисельний склад ОУН зріс.

Важливу роль у зміцненні її позицій у краї відіграла і діяльність керівництва КЕ ОУН на ЗУЗ. Ще на початку червня 1933 р. на конференції Проводу ОУН у Берліні та Данцігу (Гданську) новий крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях С. Бандера сформулював власний план розбудови організації, в якому особливу увагу було приділено розширенню мережі ОУН на Волині.

Як бачимо, на середину 1930-х рр. організаційна мережа ОУН поступово розрослася в більшості повітів Волині. Цей процес активізувався після здійснення ОУН одного з найрезонансніших актів політичного терору – вбивства Г. Мацейком 15 червня 1934 р. міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького.

Зауважимо, що, на відміну від галицьких осередків ОУН, до середини 1930-х р. волинські націоналісти здебільшого актів політичного терору не практикували, займаючись в основному пропагандою ідей націоналізму. Але на початку 1935 р. ситуація змінилася. Оунівське підпілля на Волині, не полишаючи агітаційно-пропагандистської роботи, почало вдаватися і до актів терору. Впродовж першої половини 1935 р. тут націоналістами було вбито трьох поліцейських і декілька осіб, підозрюваних у співпраці з органами польської влади [49, s. 151].

Занепокоєна неодноразовими виступами комуністичного та націоналістичного підпілля, держава намагалася репресивними діями придушити антипольський рух у краї. З цією метою в ніч з 24 на 25 червня поліція провела мініпацифікацію в Горохівському, Дубенському та Луцькому повітах. У каральних акціях проти українського населення брало участь понад 500 рядових поліцейських та 11 офіцерів. Мініпацифікацією було охоплено 48 сіл, а під час її проведення заарештовано 41 особу. В ході каральних акцій поліція в дев'яти випадках застосувала зброю. Було вбито вісім осіб, з яких дві належали до ОУН і шість – до КПЗУ [14, с. 169–170]. Окрім цього, проведено 274 обшуки, під час яких поліція виявила та вилучила велику кількість нелегальної літератури і три карабіни [41, арк. 160].

Активність та рішучість ОУН у практичній діяльності, домінування в її лавах молоді, несприйняття населенням

дискримінаційної внутрішньої політики польської держави на Волині – все це створювало необхідні передумови для того, щоб ОУН могла з часом перетворитися на впливову та чисельну українську політичну силу. А використання організацією силових методів політичної боротьби, оспівування та возвеличування подвигів страчених владою членів ОУН підігрівало властивий молоді романтизм боротьби за власну державу.

Нове загострення суспільно-політичної ситуації в краї викликали парламентські вибори 1935 р. ОУН закликала українське населення їх бойкотувати [34, арк. 297]. Виступи націоналістичного підпілля набирали масового характеру, а команди державної поліції усе частіше фіксували акти саботажу, здійснені членами організації на Волині. Найрішучіше націоналісти виступали проти тих українців, котрі були колаборантами з Безпартійним блоком співпраці з урядом (ББСУ) та в ході виборчої кампанії агітували за нього. Оунівці не обмежувалися погрозами на адресу таких осіб, а знищували їхнє майно. Зокрема, у Млинівській гміні Дубенського повіту члени ОУН спалили стодоли в господарстві Й. Бондарчука – заступника голови виборчого комітету ББСУ. Аналогічні акти саботажу та погрози на адресу українців, котрі співпрацювали з ББСУ, було зафіксовано поліцією в Кременецькому повіті [41, арк. 260].

У середині 1930-х рр. волинські націоналісти готували замах на волинського воєводу Г. Юзевського, який планували здійснити у 1936-му. Але виконати задум членам організації не вдалося у зв'язку з тим, що напередодні замаху поліція заарештувала багатьох членів ОУН [13, с. 69]. Справа про підготовку замаху на волинського воєводу набула широкого розголосу. Як з'ясувало слідство, підготовка розпочалася ще в 1934 році з ініціативи КЕ ОУН на ЗУЗ, а здійснити замах мав О. Куц, учень української гімназії у Луцьку, член повітової екзекутиви ОУН.

Мотиви свого вступу до ОУН у 1933 р. О. Куц пояснив тим, що бажав боротися з комунізмом, який ширився серед української молоді, а протиставитися йому, на думку О. Куца, міг лише український націоналістичний рух. Адвокат підсудного С. Шухевич намагався звернути увагу суддів на той момент, що О. Куц прагнув через належність до ОУН протиставитися комунізмові та шляхом пасивного опору унеможливив виконання замаху на воєводу.

Вироком Луцького окружного суду О. Куца було засуджено до 9 років позбавлення волі і 10 років позбавлення прав [24, с. 1]. Факт, що замах на Г. Юзевського планувався КЕ ОУН на ЗУЗ, підтвердився на львівському процесі проти керівництва КЕ ОУН на ЗУЗ, на якому О. Куц виступав уже як свідок. На запитання прокурора: «Чи був плановий атентат на

волинського воєводу?», свідок О. Куц відповів ствердно, але при цьому зробив застереження, що замах було підготовлено частково [3, с. 3–4]. На цьому ж процесі щодо планованого замаху на Г. Юзевського провідник КЕ ОУН на ЗУЗ С. Бандера, торкаючись причин його підготовки, пояснив, що оунівців до його проведення стимулювала асиміляційна політика волинського воєводи Г. Юзевського [19, с. 7].

Незважаючи ані на репресії з боку поліції, ні на «сокальський кордон», впливи націоналістичного підпілля на Волині впродовж 1935 р. поступово зростали, а переміщення сюди частини авторитетних членів організації зі Східної Галичини помітно зміцнило його кадрово та організаційно. КЕ ОУН на ЗУЗ була зацікавлена в розширенні мережі своїх осередків на Волині. Тому на початку літа 1935 р. прийнято рішення сформувати на північно-західних землях Крайову екзекутиву ОУН на північно-західних українських землях (КЕ ОУН на ПЗУЗ). Її очолив М. Кос, а до її складу увійшли Я. Старух як заступник крайового провідника та політичний референт, Я. Бусел – організаційний референт, І. Шубський – референт «Юнацтва», Р. Волошин (Березюк) – ідеологічний референт та С. Пшеничний. Обласні екзекутиви ОУН на ПЗУЗ очолювали М. Скоп'юк, В. Робітницький та М. Мостович. Пізніше до складу КЕ ОУН на ПЗУЗ увійшли В. Сидор, який у вересні 1936 р. став військовим референтом, та П. Мигаль (Павур) [17, с. 454].

У 1935 р. на Волині діяло шість повітових екзекутив та 168 осередків ОУН. Крім цього, організація мала значні впливи в українських легальних молодіжних, культурно-освітніх і господарських організаціях [12, с. 33–34]. За даними польських силових структур, впливи ОУН спостерігались у 28 українських кооперативах та громадських організаціях, що діяли в Луцькому, Костопільському, Горохівському, Кременецькому, Рівненському, Ковельському та Дубенському повітах [42, арк. 41]. Окрім цього, оунівці намагалися здобути впливи у «Просвітянських хатах ВУО». В окремих випадках їм це вдалося. Наприклад, у гміні Дермань Здолбунівського повіту місцеві члени «Просвітянської хати ВУО» були затримані поліцією за належність до ОУН. Така ситуація значною мірою пояснюється тим, що нерішуча і несамотійна діяльність лояльного до уряду регіонального волинського політичного угруповання призвела до того, що його низові ланки потрапляли під впливи націоналістичного підпілля [8, с. 110].

Таким чином, наприкінці 1935 р. позиції націоналістів зміцнилися у більшості повітів Волині. Виняток складали Любомльський та Сарненський. Розширення меж діяльності ОУН створило передумови для перетворення її на впливову українську політичну організацію регіону.

Одночасно еволюціонувала і тактика дій волинських націоналістів. Вони розпочали вдаватися й до силових методів боротьби – вбивств поліцейських. Наприклад, у липні 1935 р. в Луцькому повіті членами ОУН вбито поліцейського [41, арк. 220], влітку 1935 р. поліцією зафіксовано факти перерізання телефонних проводів у Дубенському та Луцькому повітах [41, арк. 220].

У 1937 р. В. Сидором було видано інструкцію щодо створення військових відділів з місцевої молоді [5, с. 159]. За його дієвої участі на Волині створено окремі повстансько-бойові відділи «Вовки», до першої групи яких входило 25 бойовиків і діяли вони під проводом В. Макара (Сіроманця) [12, с. 35–36]. Другий такий відділ почав створюватися на Горохівщині, але у зв'язку з масовими арештами, в тому числі В. Сидора, ці плани не було реалізовано [12, с. 36]. Стривожена активізацією оунівського підпілля, поліція впродовж літа 1937 р. провела арешти у восьми повітах. Заарештували М. Коса, І. Шубського, М. Мостовича, Л. Мостовича, Р. Волошина та інших керівників руху українських націоналістів у краї [17, с. 459]. Метою цієї акції органів поліції було послаблення позицій ОУН на Волині.

Взимку 1937 р. члени ОУН з Волині запланували розпочати підготовку до повторного замаху на Г. Юзевського. Зокрема, про це йшлося на конспіративній зустрічі членів ОУН 26 грудня 1937 р. у Львові, на якій були присутні Л. Горбачевський, Л. Либак та М. Дзівак. Така позиція членів націоналістичного підпілля диктувалася тим, що діяльність воеводи приносила шкоду українському населенню регіону, а його внутрішня політика була спрямована на відрив Волині від Галичини. Г. Юзевський забороняв розповсюджувати на Волині навіть легально видані у Галичині українські періодичні видання та книги [27, арк. 2].

Після 1935 р. змінилися і методи діяльності націоналістичного підпілля у краї. Команди державної поліції все частіше фіксували акти саботажу, підпали та вбивства конфідентів поліції бойовиками ОУН. А спроба розпочати у 1937 р. формування бойових підрозділів ОУН свідчила про те, що КЕ ОУН на ЗУЗ у той час розглядала лісову Волинь як основну базу для майбутнього формування повстанських загонів націоналістичного підпілля. Одночасно зростала і його чисельність. Лише у Луцькому повіті наприкінці 1938 р. до ОУН, за даними команди державної поліції, належало 144 особи, частина з яких на той час була заарештована [33, арк. 1–4].

У намаганнях ОУН вибороти міцні позиції в доволі широкому спектрі українських політичних сил у краї, де донедавна значний вплив мали компартійні структури, певною мірою допомогла, як це не парадоксально звучить, і внутрішня політика радянського уряду на території УСРР. Згорання

українізації, голодомор 1932–1933 рр., репресії – всі ці події широко висвітлювались у західноукраїнській пресі й викликали протестні настрої щодо більшовицького режиму і його політики в Україні. Тому діяльність оунівців, яка на Волині мала рішучий та послідовний характер, сприяла популяризації ідей українського націоналізму серед волинян.

Додавали ОУН популярності й судові процеси над її членами, про які багато писали українські періодичні видання. Такі процеси сприяли створенню навколо імен заарештованих оунівців ореолу «героїв», борців за українську державність, що піднімало авторитет ОУН серед волинян. Ще однією важливою причиною, що зумовила зміну політичних симпатій та орієнтирів українського населення краю, була діяльність органів польської державної влади – «войовничий антиукраїнський курс». Усе це разом і стимулювало поступовий ріст лав ОУН.

Парламентські вибори 1938 р. були позначені новим сплеском активності ОУН на західноукраїнських землях, на Волині, зокрема. Організація підтримала гасло про неучасть українських політичних сил у парламентських виборах. У тогочасних документах команди державної поліції увага зверталася на той фактор, що оунівці закликали українське населення Волині бойкотувати вибори [31, арк. 2]. Націоналісти рішуче і безкомпромісно виступили проти тих українців, які займали угодівську позицію. В одному з поліцейських донесень увага зверталася на те, що КЕ ОУН на ЗУЗ видала розпорядження про терор щодо тих українців, які займали угодівську позицію на Волині [47, арк. 8]. В іншому документі команди державної поліції зазначалося, що ОУН готувалася до проведення терористично-саботажних акцій на Волині – підпалів будинків осадників, а головною метою, задля якої націоналістичне підпілля планувало здійснити ці акції, мало бути знищення «сокальського кордону» [47, арк. 5]. Активізація ланок ОУН знайшла практичне вираження також у вивішуванні транспарантів, поширенні летючок та відозв організації, що було зафіксовано поліцією в ряді повітів Волині. Польські каральні органи пояснювали це як зростанням чисельності ОУН, так і демонстрацією сил з метою залучення нових членів [44, арк. 18].

Отже, діяльність ОУН поступово охопила всю територію Волині. Це свідчило про те, що організації вдалося досягти своєї мети – здобути вплив серед молоді. Здійснення членами підпілля актів саботажу, підпалів, пошкоджень ліній зв'язку створювало організації образ захисника українців і, як наслідок, сприяло зростанню лав підпілля, а відтак забезпечувало розширення територіальних меж діяльності ОУН на Волині.

23 травня 1938 р. у Роттердамі більшовицьким агентом П. Судоплатовим було вбито голову ПУН Є. Коновальця. Влітку практично у всіх повітах Волині поширено летючки ОУН, присвячені його пам'яті. А щодо самої ОУН в них писалося, що це єдиний виразник повної духовної суверенності української нації [30, арк. 85].

Зміцненню позицій ОУН на Волині суттєво посприяли липневі події 1938 р., тобто прийняття виконкомом Комінтерну рішення про розпуск КПП та її складової частини – КПЗУ. Основними причинами такого рішення стало звинувачення КПЗУ в «націоналізмі» та проникненні до її керівництва «агентів фашизму» [9, с. 191]. Відтоді КПЗУ втрачала свої позиції на Волині. Натомість ОУН здобувала в краї все більше прихильників. Восени 1938 р. націоналістичне підпілля планувало провести у краї масові й потужні акції, приурочені 20-річчю проголошення ЗУНР у Львові. В ході їх підготовки КЕ ОУН на ЗУЗ відправила на Волинь 30 українських студентів – членів ОУН, котрі доправили сюди майже 19 тисяч примірників українських видань. Метою планованої акції було підняти національну свідомість українського населення Волині [45, арк. 45–46]. Проте превентивні заходи, вжиті поліцією, не дозволили націоналістам у повному обсязі здійснити задумане.

Значний вплив на внутрішньополітичну ситуацію в краї мало отримання Закарпаттям 11 жовтня 1938 р. територіальної автономії. Ця подія викликала величезне піднесення в західноукраїнському суспільстві, переважна більшість українських політичних сил розглядала її як один з етапів на шляху до відновлення української державності.

Не залишилось осторонь цих подій і українське населення Волині, насамперед члени ОУН. Участь волинян у закарпатських подіях підтверджується тогочасними документами. Наприклад, у документах команди державної поліції знаходимо, що з Волині виїхало п'ять членів ОУН, які вступили в український легіон, який формувався у Закарпатті [45, арк. 45].

Досліджуючи проблему діяльності ОУН напередодні Другої світової війни, необхідно зауважити, що, крім політичної та саботажно-терористичної діяльності, оунівці також збирали інформацію про військові об'єкти і стан збройних сил Речі Посполитої. Влітку 1939 р. польською контррозвідкою було встановлено, що перед ОУН поставлено завдання розгорнути активну шпигунську діяльність з метою збору інформації про дислокацію польських військ на території Західної України, їх озброєння, військові склади [26, с. 228]. Ланки ОУН, що діяли на Волині, були націлені на виконання цих завдань. Під час арешту членів Луцької повітової

екзекутиви ОУН А. Нагорного, С. Поліщука та члена ОУН С. Миколайчука поліція знайшла докази того, що вони збирали відомості про дислокацію та озброєння польських військ [36, арк. 14, 20–21].

Ескалацію напруги у передвоєнному суспільстві на Західній Україні великою мірою стимулювала «асиміляційна політика» польського уряду. Її реалізація викликала численні протести українського населення, які проявлялись у різноманітних формах. У відповідь на численні «пацифікаційні» акції польської поліції, військових відділів та націоналістичних організацій супроти українських установ та товариств, що активізувалися з осені 1938 р., ОУН здійснила навесні та влітку 1939 р. терористичні акції [15, с. 32]. З осені 1938 до 15 березня 1939 рр. вчинено 47 акцій саботажу та 34 терористичні акції [52, с. 168].

На відміну від Східної Галичини, на Волині наприкінці 1938 – на початку 1939 рр. активних виступів проти польської адміністрації ОУН не проводила, адже місцеві екзекутиви організації були знекровлені арештами. Проте вже влітку в донесенні команди державної поліції зазначалося, що у націоналістів, які уникли арештів, зберігалася зброя та боєприпаси [29, арк. 1]. У листівках, які розповсюджувалися на Волині влітку 1939 р., українців закликали бути готовими до збройної боротьби з ворогами України. У відозвах ОУН, розкиданих у липні в низці населених пунктів Здолбунівського, Володимирського та Дубенського повітів, наголошувалось: «Український Народе, готуйсь! Над світом зависла буря. Тож будьмо готові, браття, до рішучої розправи з нашими відвічними ворогами – ляхами і кацапами!» [32, арк. 26]. У своєму рапорті за червень 1939 р. волинський воєвода констатував, що на Волині на волі знаходилося біля 700 членів і прихильників ОУН.

У травні 1939 р. на Волині відбувся один із найрезонансніших політичних процесів проти оунівців. 22–25 травня перед Рівненським окружним судом постали М. Кос, М. Коржан, В. Ривак, Я. Старух, М. Скоп'юк, Я. Бусел, М. Мостович, О. Бусел, С. Пшеничний, І. Шубський та інші керівники ОУН на Волині, всього 23 особи [1, с. 89]. Більшість підсудних, як свідчать матеріали цієї судової справи, були членами ОУН з початку 1930-х рр. та брали активну участь у діяльності організації і що метою їх діяльності був відрив північно-західних земель від Речі Посполитої [40, арк. 6]. Вироком Рівненського окружного суду всіх підсудних було ув'язнено на терміни від 2 до 13 років та грошових штрафів [1, с. 90].

Необхідно зауважити, що репресивні дії польської влади напередодні Другої світової війни не лише не викоринили чи хоча б призупинили поширення націоналістичного руху, а навпаки, мали зворотний ефект, ще більше загострили польсько-українське

протистояння. Небезпідставно вважаючи ОУН своїм основним противником, на самому початку війни, в ніч з 1 на 2 вересня 1939 р., польські каральні органи заарештували близько 10 тисяч українців, яких підозрювали в належності до ОУН [48, с. 129]. Ті члени націоналістичного підпілля, яким вдалося уникнути арештів, незабаром заявили про себе збройними виступами проти польської поліції, груп солдатів тощо.

Націоналістичні ланки, що діяли в той період на Волині, неодноразово нападали на постерунки поліції, помешкання осадників. Наприклад, у Здолбунівському повіті на початку вересня 1939 р. озброєні групи націоналістів вчинили збройні напади на польських осадників [28, арк. 19–27]. Більше того, вступали в бій навіть із регулярними частинами польської армії. Зокрема, в середині вересня 1939 р. загін ОУН обстріляв польські війська під час їх переправи через річку Горинь поблизу Степані (Костопільський повіт). Збройні сутички між поліцією, польськими військовими підрозділами і формуваннями ОУН відбувалися в краї до вступу на Волинь Червоної армії [51, с. 21–22].

З середини 1930-х рр. змістився й акцент діяльності підпілля. Одночасно з агітаційно-пропагандистською роботою, що домінувала в першій половині 1930-х рр., ОУН почала практикувати акти саботажу та терористичні дії, що проявилось

у підпалах, убивствах поліцейських, агентів поліції. Перебуваючи під постійним пресом з боку польських каральних органів, незважаючи на численні арешти членів організації, ОУН зуміла забезпечити зростання своїх рядів, а разом з тим і впливи на українське населення Волині. Позиції та вплив ОУН у краї в другій половині 1930-х рр. поступово зміцнилися й організація перетворилася на досить потужну політичну силу.

Це було зумовлено кількома факторами. По-перше, передбачаючи створення в майбутньому власних збройних формувань, КЕ ОУН на ЗУЗ у середині 1930-х рр. стала розглядати Волинь з її величезними лісовими масивами як можливу базу для реалізації такого задуму. Це, у свою чергу, змусило оунівців активізувати свою організаційну й агітаційно-пропагандистську діяльність, спрямовану на залучення якомога більшої кількості членів чи навіть просто симпатиків. По-друге, постановка такого завдання зумовила певну зміну форм і методів роботи націоналістичного підпілля: поряд із проведенням агітаційно-пропагандистської роботи, яка залишалась головною в діяльності ОУН, волинські націоналісти все частіше практикували акти саботажу та терористичні акції, що справляло велике враження на молодь, яка й була основним джерелом поповнення рядів організації.

Використані джерела

1. Бухало Г. В., Бухало О. Г. Суд над активістами – членами ОУН у Рівному (22–25 травня 1939 року). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр. Рівне, 2005. Вип. 5. С. 87–91.
2. Бухало О. Г. Естафета патріотичної слави. До питання вшанування Організацією Українських Націоналістів подвигів козаків та борців за щастя народне у XX столітті. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр. Рівне, 2005. Вип. 5. С. 72–78.
3. Великий процес ОУН у Львові. 23 українці на лаві підсудних. *Новий час*. 1936. 18 черв. Ч. 135 (2250). С. 3–4.
4. Веденєєв Д. Зародження спеціальних служб руху українських націоналістів (1920–1930 рр.). *Пам'ять століть*. 2001. № 4. С. 109–116.
5. Виздрик В. С. Військово-патріотична діяльність УВО-ОУН серед української молоді Галичини (1920–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22; Захищена 19.03.2004; Затв. 9.06.2004. Львів, 2004. 178 с. Бібліогр.: с. 159–178.
6. Вронська Т. В., Осташко Т. С. Участь українських зарубіжних політичних та громадських організацій в акціях протесту 30-х рр. XX ст. проти голодомору в УСРР. *Український історичний журнал*. 2003. № 5. С. 65–81.
7. Грицай О. Два хлопці гинуть за Україну (Тіням Василя Біласа і Дмитра Данилишина). *Розбудова нації*. 1933. Січень–лютий. Ч. 1–2 (60–61). С. 1–3.
8. Давидюк Р., Кучерепа М. Відносини Організації українських націоналістів (ОУН) і Волинського українського об'єднання (ВУО) у 1931–1939 роках. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки : історичні науки*. 1999. № 5. С. 107–111.
9. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
10. Кульчицький С. В. Ідеологія і практика українського праворадикального руху в довоєнній Польщі (1920–1939 рр.). *Історія в школах України*. 2002. № 3. С. 11–15.
11. Кучерепа М. М. «Таємний борець». (Про долю І. В. Скоп'юка). *Роде наш красний*. Луцьк : Вежа, 1996. Т. 1. С. 302–308.
12. Кучерепа М. М., Дмитрук В. Г., Прокопчук В. І. Волинь у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Луцьк : Редакційно-видавнична група «Реабілітовані історією», 1994. 60 с.
13. Кучерепа М. М. Зародження та діяльність на Волині українських політичних партій та громадських організацій в 1921–1939 рр. *Збірник навчально-методичних матеріалів та наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 1995. Вип. 1. С. 69–78.
14. Його ж. Міні-пацифікації на Волині 1935 року. *Велика Волинь: минуле й сучасне* : матеріали Міжнар. наук. краєзнавчої конф., жовтень 1994. Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. С. 169–170.
15. Його ж. Національна політика Польщі щодо українців напередодні Другої світової війни. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки : історичні науки*. 2001. № 1. С. 27–34.
16. Микола Лемик перед наглим судом. *Новий час*. 1933. 1 листоп. Ч. 243.

17. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів / за ред. С. Ленкавського. Т. 1. 1920–1939. Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968. 639 с.
18. Його ж. Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості. Хмельницький : Поділля, 1992. 144 с.
19. Останнє слово підсудних. Великий процес ОУН у Львові. 23 українці на лаві підсудних. *Новий час*. 1936. 29 черв. Ч. 144 (2259).
20. Пальчевський Р. С. Український молодіжний рух на західноукраїнських землях (20-30-і рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Чернівецький державний університет імені Ю. Федьковича. Чернівці, 2000. 20 с.
21. Постанови Конгресу Українських Націоналістів. *Розбудова нації*. 1929. Березень–квітень. Ч. 3–4 (15–16). С. 131–134.
22. Сватко Я. Місія Бандери. Львів : Галицька видавнича спілка, 2003. 64 с. : іл.
23. Сціборський М. ОУН і селянство. Видання «Розбудови нації», 1933. 44 с.
24. У справі замаху на воєводу Г. Юзевського. *Українська нива*. 1936. 1 лют. Ч. 4 (495).
25. Хроніка. *Сурма*. 1933. Червень. Ч. 6.
26. Швагуляк М. М. Украина в экспансионистских планах германского фашизма (1933–1939). Киев : Наук. думка, 1983. 245, [1] с.
27. Інформації агента поліції «Колодинський» про дії членів Організації українських націоналістів (ОУН) 6.11.1937 – 23.01.1938. Держархів Волинської області (Держархів Волинської обл.). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 7057. 2 арк.
28. Інформації про діяльність членів ОУН. 10.12.1936 – вересень 1939. Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 5917. 49 арк.
29. Інформації повітових поліцій про діяльність членів ОУН. 23.05.1939 – 28.08.1939. Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 7900. 7 арк.
30. Інформації поліції про діяльність членів УВО і ОУН. 7.08.1931 – 9.06.1939. Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 2859. 187 арк.
31. Звіт про вибори в сейм. 1938 рік. Держархів Волинської обл. Ф. 36. Оп. 13-А. Спр. 864. 17 арк.
32. Ситуаційний звіт за липень 1939 року. Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 4641. 27 арк.
33. Списки членів ОУН і їхнє територіальне розположення на Волині. 1938 рік. Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 4342. 42 арк.
34. Справа Мандзюка Никифора та інших засуджених по ст. 97 КК у Володимирському повіті Волинського воєводства. 22.10.1936 – 18.02.1937. Держархів Волинської обл. Ф. 191. Оп. 1. Спр. 478. 311 арк.
35. Справа на Гоюка Миколу і Столярчука Миколу, засуджених за приналежність до ОУН (с. Романов). 25.09.1933 – 31.10.1936. Держархів Волинської обл. Ф. 191: Луцький окружний суд м. Луцьк. Оп. 1. Спр. 241. 263 арк.
36. Справа Поліщука Семена та ін. обвинувачених в приналежності до ОУН. 11.02.1939 – 14.08.1939. Держархів Волинської обл. Ф. 191. Оп. 1. Спр. 1285. 92 арк.
37. Справа Процюка Тимофія, Процюка Володимира і Киселя Василя, обвинувачених в приналежності до ОУН. 9.07.1934 – 23.04.1935. Держархів Волинської обл. Ф. 191. Оп. 1. Спр. 250. 333 арк.
38. Інформації Луцької повітової коменди державної поліції про діяльність ОУН, членів КПЗУ. 10.01.1932 – 14.09.1936. Держархів Волинської обл. Ф. 269: Луцький повітовий комісаріат державної поліції м. Луцьк Волинського воєводства. Оп. 1. Спр. 111. 42 арк.
39. Інформації Луцької повітової коменди державної поліції про діяльність українських націоналістичних організацій. 4.01.1934 – 31.12.1934. Держархів Волинської обл. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 123. 162 арк.
40. Справа Коса Миколи і інших обвинувачених в приналежності до ОУН 15.04.1939 – 26.05.1939. Держархів Волинської області (Держархів Волинської обл.). Ф. 32. Оп. 36. Спр. 2. 178 арк.
41. Звіти і рапорти Волинського воєводського управління і бригади «Волинь» Корпусу прикордонної охорони про суспільно-політичне становище на території воєводства. 9.01.1935 – 20.12.1935. Держархів Рівненської обл. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 74. 330 арк.
42. Огляд Волинського воєводського управління про діяльність політичних партій і товариств на території воєводства. 2.01.1936 – 21.09.1936. Держархів Рівненської обл. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 78. 155 арк.
43. Проект програми Комуністичної партії Польщі. Огляд Волинського воєводського управління про селянські хвилювання на території воєводства. 2.01. – 14.09.1933. Держархів Рівненської обл. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 62. 376 арк.
44. Переписка з Дубенським повітовим старостом про нагляд за діяльністю «Гуртків сільської молоді» на території повіту. 4.04.1935 – 11.01.1938. Держархів Рівненської обл. Ф. 87: Дубенське повітове управління державної поліції. Оп. 1. Спр. 329. 24 арк.
45. Переписка с постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю Українсько-націоналістичних організацій. 10.01.1937 – 8.09.1938. Держархів Рівненської обл. Ф. 100. Оп. 1. Спр. 2080. 72 арк.
46. Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю ОУН і ін. націоналістичних українських організацій на території міста Рівне. 29.11.1933 – 28.12.1933. Держархів Рівненської обл. Ф. 112: Перший комісаріат державної поліції м. Рівне. Оп. 1. Спр. 126. 15 арк.
47. Вказівки повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю членів ОУН. Без дат. Держархів Рівненської обл. Ф. 113. Оп. 1. Спр. 245. 9 арк.
48. Chyra-Rolicz Z. Rola spółdzielczości w procesie umacniania się ukraińskiej tożsamości narodowej (koniec XIX w. – 1939 r.). *Stosunki polsko-ukraińskie w XVI – XX wieku*. Akademia Podlaska w Siedlcach, Instytut historii, Ludowe towarzystwo naukowo-kulturalne oddział w Siedlcach: IHAP – Siedlce, 2000. S. 104–130.
49. Kuczerępa M. Polityka II Rzeczypospolitej wobec ukraińców na Wołyniu w latach 1921–1939. *Przegląd Wschodni*. T. IV. Zeszyt 1 (13). 1997. S. 139–155.
50. Monografia OUN na Wołyniu. Держархів Рівненської обл. № 858. 180 с.
51. Piotrowski C. Wojskowe i historyczne tradycje 27 Wołyńskiej dywizji piechoty Armii Krajowej. Warszawa, 1993. 254 s.
52. Sowa A. L. Postawy społeczności ukraińskiej w okresie kampanii wrześniowej 1939 roku. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. I–II. Kraków, 1992–1993. S. 167–172.